

A. SAJTI ENIKŐ

A jugoszláviai magyarok politikai szervezkedésének lehetőségei és korlátai (1918-1941)

Délvidéken 1918 novemberében bekövetkezett impériumváltás az ott élő több mint ötszázézer magyar számára a bizonytalanságot, a káoszt, közigazgatási pozícióinak, gazdasági, politikai, kulturális és etnikai erejének tudati legyengítését jelentette.

A békeszerződés aláírásáig a magyar kormányok politikája arra irányult, hogy ne hagyjanak kétséget a szerbek által megszállt délvidéki területek közjogi hovatartozását illetően. A szerb hadsereg parancsnoksága és a tartományi kormány, azaz a Nemzeti Igazgatóság (Narodna uprava), annak ellenére, hogy a belgrádi, egyezmény értelmében köteles lett volna fenntartani a demarkációs vonalon belül a helyi magyar közigazgatást, már a békeszerződés előtt megkezdte a terület „nacionalizálását”. 1919 elejétől amely egybeesett az új délszláv állam határait kijelölő párizsi béketárgyalások kezdetével - egyre tömegesebbé vált a magyar tisztviselők elbocsátása, amelyet kezdetben főként a hűségességek megtagadásával indokoltak.

A Magyarországgal 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződéssel a délvidéki magyarság minden eddigi reménye szertefoszlott a terület hovatartozásának kérdésében. Ettől kezdve szembe kellett nézniük a szerb katonai megszállással, az új állam eddig ideiglenesnek hitt, átmenetinek remélt közigazgatása nemcsak délszláv, de magyar oldalról is nemzetközi megerősítést nyert, tartósan kell vele számolni.

A Magyar Párt megalakulása és tevékenysége 1922-1929

A gazdaságilag és kulturálisan legyengített magyarság hosszú politikai jogfosztottság után kezdte megfogalmazni, történelme során először, az új helyzethez igazodó megmaradás, a nemzeti önazonosság megőrzésének lehetséges útjait. Lehetőségeiket nem csupán az országon belüli etnikai súlyuk, az új hatalom kombattáns nacionalizmusa és a magyar kormány ekkor főként anyagi segítségre és politikai tanácsokra korlátozódó lehetőségei határozták meg, hanem a térség sajátos múltja is. A Délvidék mindig is Magyarország peremvidékének számított, sajátos magyar lokális, kulturális öntudat és hagyományok nélkül: Újvidéket nem véletlenül nevezték *szerb* Athénnek. A bánáti németekkel ellentétben erős parasztpolgár réteggel sem rendelkeztek. Politikailag aktív középosztályuk, amelyet az impériumváltás jelentősen meggyengített, elsősorban a régi államapparátushoz, valamint a földbirtokos és szabad értelmiségi pályákhoz kötődött. A magyar társadalom mintegy 60-70 százalékot kitevő paraszti népességének becslések szerint 10 százaléka volt földnélküli. Ez a réteg valamint a főként az élelmiszeriparban és a kisiparban dolgozó munkásság a húszas énekelején elsősorban nem a nemzeti alapú pártprogramok, hanem a szociális, egyenlősítő célokat kitűző kommunista, szocialista és szakszervezeti mozgalmak felé orientálódott. Jugoszlávia Kommunista Pártja, amely ekkor - hasonlóan a kormánypártokhoz, a radikálisokhoz és a demokratákhoz - a „háromtörzsű” egy délszláv nemzet felfogását vallotta, s nem mutatott különösebb érzékenységet a kisebbségi kérdés iránt.¹ A párt 1920. december 30-án kiadott Obznana rendeletig, illetve az 1921. augusztus 21-i államvédelmi törvényig legálisan működött, s az 1920. novemberi alkotmányozó szkupstinai választások után a harmadik legtöbb szavazatot kapta. Az államvédelmi törvényt megelőzően Sándor régens, illetve Milorad Drašković belügyminiszter ellen elkövetett kommunista merényletek, amelyekben magyarok is részt vettek (Csáki Lajos és juhász József), tovább erősítették a hivatalos körök magyarokkal szembeni gyanakvását és az államellenesség, és az irredentizmus vádját.

A Magyar Párt szervezése során a régi, függetlenségi és munkapárti helyi politikai ellentétek is gátló tényezőként jelentkeztek, de a dualista korszak délszláv-magyar politikai ellentétei sem halványultak még el teljesen.² Az új, zömmel jogászokból, ügyvédek, középirtokosokból és orvosokból álló magyar politizáló rétegnek semmiféle történelmi tapasztalata nem volt a saját paraszti és munkásrétegeivel folytatandó párbeszéd terén. Az anyaországtól pedig ebben a vonatkozásban végképp nem kaptak semmiféle használható tanácsot.

Hosszas, magánházakban folytatott tervezetések után a szabadkai *Hírlap*, amely később a Magyar Párt lapja lett, 1921. január 17-én vetette fel először nyilvánosan egy magyar politikai párt megalakításának gondolatát. A szervezés során két lehetséges megoldás vetődött fel. Azt senki sem vonta kétségbe, hogy a „tűrő passzivitásból” ki kell lépni, a módszerek és a célok tekintetében azonban eltértek az álláspontok. A „passzivisták”, akik főként Baranyából Jugoszláviába menekült októbristákból kerültek ki, azt bizonygatták, hogy még nem jött el az önállópolitikai párt megalakításának ideje, a magyarságnak a kulturális és a gazdasági kérdésekre kell összpontosítania a figyelmét. Ezt a nézetet vallotta például dr. Pleszkovich Lukács, a nagy múltú s a mostani szervezkedésben is komoly szerepet játszó szabadkai Népkör vezetője is. Pleszkovich szerint; alá egyébként Szabadka utolsó magyar főispánja volt, a vajdasági nemzetiségeknek közös, a Vajdaság autonómiájának gondolatát felvállaló szervezetre lenne inkább szüksége. Az „aktivisták” az önálló magyar politikai párt mellett érveltek, amelynek fel kellene vállalnia a magyarság kulturális és gazdasági érdekvédelmét is. Véleményük szerint erre annál is inkább szükség lenne, mivel a nagy pártokban „nem lehet megbízni”, s félték attól is, hogy önálló politikai párt híján a magyarság felőrölkedik a nagy szláv pártok között.³ Ezt a nézetet vallotta például dr. Falcione Árpád volt magyar országgyűlési képviselő, dr. Palásthy Ödön egykori munkapárti politikus, a bánáti dr. Várady Imre, később jugoszláv képviselő és szenátor, dr. Gráber László, a függetlenség párt hajdani politikusa, a szabadkai sebészorvos dr. Sántha György és mások.

A délszláv hivatalos körök nem nézték jó szemmel a magyarok önálló politikai szervezkedését, igyekeztek azt megakadályozni, a nagy, „életképes” szláv politikai pártok felé terelve őket. Felvetődött a bunyevácokkal és a németekkel közösen megalakítandó egységes kisebbségi párt létrehozásának gondolata is. A dilemma eldöntéséhez - egyéb okok mellett jelentős, ha nem döntő módon járult hozzá a magyar kormány álláspontja. Budapest egyértelműen az „aktivistákat, azaz a nemzeti alapú szervezkedést támogatta, ellenkező esetben kilátásba helyezte a pénzügyi támogatás megvonását s a „hazafiatlan eljárásban részt vevők teljes bojkottját”⁴.

A magyar kormány - tekintettel az ország nemzetközi helyzetére, a délszláv állammal fennálló rendkívül feszült viszonyára, amelynek egyik fontos tényezője Belgrád azon meggyőződése volt, hogy a délvidéki magyarok kollektíve államellenes, irredenta kisebbség, akik a magyar revizionista törekvések, úgymond, engedelmes végrehajtói - a 20-as évek első felében titkos csatornákon tartotta a kapcsolatot az ottani magyarokkal. A belgrádi magyar követségnek kifejezetten megtiltotta a külügyminisztérium, hogy közvetlen kapcsolatot tartson fenn a magyarokkal, a konspirációba azonban bevonta a követség munkatársait is.⁵

1921 májusától a Bethlen-kormány a délvidéki magyarság támogatását, érdekvédelmét - a felvidékivel és erdélyivel együtt - a Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központján (TESzK), ezen belül is a Szent Gellért Társaságon keresztül látta el.⁶ A minisztertanács 1921. augusztus 11-én, a szervezet működése kapcsán a következő alapelveket fogadta el:

1. A kormány nevében a Felvidékért felelős Rákóczi Szövetség; a Bánát kivételével Romániához csatolt kelet-magyarországi magyar kisebbségét támogató Népies Irodalmi Társaság, valamint a Délvidék és a Romániához került bánáti területek magyarságért felelős Szerit Gellért Társaság csak a TESzK központi vezetőségén keresztül tarthatja a kapcsolatot az említett, területek magyarságával. 2. A szervezet központi apparátusát közvetlenül a

miniszterelnök, Bethlen István alá rendelték, aki ezt a feladatot a miniszterelnökség illetékes, második ügyosztályának segítségével gyakorolta. 3. A szervezet költségvetését a miniszterelnökség második ügyosztálya a pénzügyminiszterrel egyeztetve készíti elő; s azt az országgyűlés kikerülésével a miniszterelnök előterjesztésére csak a kormánynak kellett jóváhagynia. 4. Végül ekkor szabályozták a szervezet finanszírozásának mikéntjét is.⁷ A Szent Gellért Társaság elnöke Herceg Ferenc, ügyvezető igazgatója rövid ideig Eötvényi Olivér nyugalmazott lugosi főispán, a társaság elődjének számító, feloszlott Délvidéki Liga vezetője, majd pedig Tubán Tibor kegyes rendi szerzetes volt, aki a szegedi ellenforradalmi kormányban a vallás- és közoktatási minisztérium tanácsosaként szolgált.

A titkári teendőket pedig a temesvári városi internátus egykori igazgatója, Fall Endre látta el. A szervezet működését mindvégig szigorú titkosság övezte.

A Szent Gellért Társaság hatáskörébe nemcsak a déli határokon túl élő magyarság gondozása tartozott, de például 1921 júniusától Szent Gellért Internátus néven a Délvidékről származó középiskolások számára kollégiumot hozott létre, támogatta és felügyelte a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Egyesületet, valamint az 1921 augusztusában megalakult Délvidéki Otthon működését, amely a Magyarországra települt; kiutasított vagy optált délvidéki magyarok társadalmi szervezete volt. Ez utóbbi a magyar kormány kezdeményezésére tagja a Népszövetségi Ligák Uniójának, s a Liga müncheni, prágai és bécsi konferenciáin a délvidékiek sérelmeinek szószólója.⁸ S bár a pénzügyi támogatás mikéntjét nem kívánjuk e helyen részletezni; annyit mégis érdemes megemlíteni, hogy a Társadalmi Egyesületek Szövetségének összköltségvetése 1921-22-ben 251 millió koronát tett ki. Ebből központi és külföldi propagandára 16 milliót, a határon túli titkos katonai szervezetekre 25 milliót, a Felvidék számára 48 054 milliót irányoztak elv Erdély 110 millió, a délvidékiek pedig 37 322166 koronát kaptak. A Szent Gellért Társaság ebből finanszírozta a Julián Egyesület szlavóniai és boszniai szórványmagyarsága számára fenntartott pécsi internátusát, a Református Egyetemes Konvent szlavóniai akcióját 9 A központ kimutatása szerint a protestáns és katolikus egyházak, a különféle iskolák, a sajtó, a kulturális és gazdakörök, valamint a zágrábi magyar egyetemisták támogatása alkotta a húszas években a segély fő tételét.¹⁰

A Magyar Párt 1922 januárjától nagy lendülettel meginduló szervezését a jugoszláv helyi hatalmi és kormánykörök tiltásokkal, fenyegetésekkel, sok esetben erőszakos eszközökkel vagy éppen ígéretésekkel próbálták megakadályozni: Április 19-én Nikola Pašić miniszterelnök magához rendelte a pártszervezés résztvevőinek egy csoportját A Sántha György és Várady Imre vezette küldöttség a találkozón először is ismertette a miniszterelnökkel a párt programtervezetét, amelynek fontos részét képezte az irredentizmus vádjától történő egyértelmű. elhatárolódás, annak hangsúlyozása, „hogy hűség. Polgárai kívánnak lenni az SzHSz Királyságnak, tevékenységüket *kizárólag* az alkotmány szigorú betartásával kívánják végezni. Pašić rövid beszédében az ismert álláspontját hangsúlyozta; hogy szükségtelen a magyarság számára önálló politikai szervezetet létrehozni, hiszen kormánya az alkotmány révén számukra is biztosította az állampolgári egyenlőséget és szabadságot, valamint az anyanyelvű elemi iskolai oktatás jogát. A küldöttség helyi hatalmi tényezők tevékenységére vonatkozó panaszaira reflektálva azt válaszolta, hogy ezeket az „apró, jelentéktelen vitákat” ne általánosítsák, s főként ne azonosítsák a kormány politikájával. A magyarok, folytatta, „nehéz körülmények között kerültek ebbe az országba, ezért nem kell csodálkozni azon, hogy az illojalitás egyes eseteit el kellett fojtani”. Végül kérte, juttassák el hozzá a magyarok sérelmeit, amelyeket orvosolni fog.¹¹ Stojan Protić demokrata párti belügyminiszter a *Hírlapon* keresztül azt üzent a magyaroknak, hogy reméli; ez a mostani szervezkedés „csak kezdetét jelenti annak az evolúciónak, amely végeredményben a meglévő politikai pártok valamelyikével való egyesüléshez fog vezetni”.¹² A Pašić által kért memorandum május végére elkészült, de mivel a miniszterelnök, ígérete

ellenére, „nem ért rá” ismét fogadni a magyarok küldöttségét; postán küldték el neki, s eljuttatták valamennyi jugoszláv politikai pártnak; a magyar politikai élet számos képviselőjének, s Magyarországon meg is jelentették a Szent Gellért Társaságon keresztül.¹³ A memorandum tizenöt pontban sorolta fel a délvidéki magyarság gazdasági, politikai, jogi, kulturális, iskola- és egyéb sérelmeit: Érdemi választ azonban soha nem kaptak a memorandumra.

Az eredetileg Szabadkára tervezett országos alakuló ülést Pavel Doba- novački, a város polgármestere azért nem engedélyezte, mert véleménye szerint „nem illő, hogy a magyarság éppen az ország legszélsőbb városában, a magyar határ közelében, mintegy tüntetésszerűen tartsa meg alakuló ülését”.¹⁴ Zomborban egyenesen azzal fenyegették meg a párt szervezetet, hogy kiutasítják őket az országból.¹⁵ Az országos gyűlésre végül a helyi szervezeték megalakulását követően, utolsóként az utódállamok magyar kisebbségi pártjait között; a délvidéki Sokác-Bunyevác Párt; valamint a Német Párt megalakulása után, 1922. szeptember 17-én Zentán került sor; mintegy háromezer küldött részvételével.

A párt itt elfogadott programja szigorúan alkotmányos keretek között mozgott. Hangsúlyozták, hogy a magyarok lojális, hű állampolgárai kívánnak lenni a királyságnak. Erre nem csupán a realitások józan felmérése készítette a pártvezetőit; de a budapesti intenciók is. Még 1921. május 1-én Bethlen miniszterelnök értekezletet hívott össze, ahol döntöttek az utódállamokban „katonai és polgári úton végzett irredenta propaganda” befejezéséről. A békeszerződés megkötését követő időben Bethlen joggal érvelt azzal, hogy „nagy veszedelmet okoz az újonnan elfoglalt területeken élő véreinknek, hogy innen üzenetek történnek, állítólagos katonai megbízottak keresik fel ottani véreink vezetőit, ezeket kompromittálják és sokszor elfogatásnak, bántalmazásnak teszik ki őket”. Az értekezlet kimondta, hogy a „katonai szervezkedés a megszállott területek felszabadítására megszűnt. Ha bárki ilyennel foglalkozik és ennek következtében bajba kerül, semmi támogatásra nem számíthat.” Felhatalmazták Ráday Gedeon belügyminisztert az irredenta egyesületek tevékenységének „legsürgősebb revízió alá vételére. Bánffy Miklós külügyminiszter pedig egyemen úgy fogalmazott, hogy oszlassák fel a „legveszedelmesebb” egyesületeket.¹⁶ Az értekezlet döntése nem csupán a Társadalmi Egyesületek Szövetségének létrehozását, azaz az anyaországi határon túli politizálás új alapokra helyezését eredményezte; de az utódállamok magyarsága számára is fontos üzenetet hordozott: az adott állam jogi keretei között kell végezniük munkájukat.

A magyar irredentizmustól, kémkedéstől, fegyveres szervezkedéstől való jórészt felnagyított félelem, a hamis hírek már eddig is számos délvidéki magyar letartóztatásához vezettek Egy-egy olyan magyarországi esemény ürügyén, mint amilyen például az 1921. tavaszi és őszi királypuccs volt, szinte menetrendszerűen korbácsolták fel Jugoszláviában a kémhíztériát. A párt szervezését az sem könnyítette meg, hogy éppen ebben az időben robbant ki a nagy visszhangot kiváltó úgynevezett Varga-féle szabadkai kémkedési ügy. Dr. Varga Györgyöt, Ignác Gyulát és társait Magyarország javára végzett „szakadatlan kémkedéssel vádolták S bár a fellebviteli bíróság a vádlottakat végül is felmentette, Varga és Ignác meghaltak a vizsgálat során elszenvedett bántalmazások, valamint a kegyetlen börtönviszonyok következtében.¹⁷

Az állampolgári hűség; az alkotmányosság hangsúlyozása mellett a párt programja követelte a kisebbségvédelmi szerződésben és az alkotmányban biztosított jogok maradéktalan érvényesítését, betartását. Külön is kiemelte az anyanyelvi oktatásért folytatott harc szükségességét, az anyanyelv szabad használatát, követelte a felfüggesztett magyar egyesületek újbóli engedélyezését, a választási körzetek és a választójogi törvény kisebbségekre hátrányos rendelkezéseinek módosítását, a gazdasági szervezkedés szabadságát. Síkraszállt a párt a Vajdaságra hátrányos adórendszer megváltoztatásáért, az agrárreform magyarságra nézve kedvezőtlen intézkedéseinek korrigálásáért, a közigazgatás

tisztaságáért, az elbocsátott risztviselők visszavételéért, a nyugdíjigények elismeréséért, a munkásszervezkedés szabadságáért és a sztrájkjog elismeréséért. A programnak ez utóbbi pontja, vagy például az a követelés, hogy az ország egyetemeken állítsanak fel egy-egy magyar tanszéket, a későbbiekben teljesen kiesett a Magyar Párt figyelmének köréből.¹⁸ A párt elnökévé az „aktivista” dr. Sántha György orvost választották, társelnök a becskerekai Várady Imre, a pancsovai Gráber László; a zombori Falcione Árpád; valamint a zentai Sóthy Ádám lett. A gyűlésen Sántha külön is hangsúlyozta, hogy a magyarság nem a nemzetközi fórumokat kívánja jogai érvényesítése érdekében felhasználni, hanem a szerb-horvát-szlovén nép „demokrata és modern” világnézetében, valamint a délszláv nemzettel történő politikai együttműködésben bízik. Ez azt jelenti - tette hozzá -, hogy a magyarság többet vár ettől az államtól, mint ami a nemzetközi szerződésekben le van fektetve. Felerősítve a program lojalitást hangsúlyozó sorait, a gyűlés résztvevői táviratot küldtek Sándor királynak, az „igazságos és bölcs” uralkodónak, amelyben hűségükről biztosították; s támogatását kérték.¹⁹

A Magyar Párt, szándéka szerint, társadalmi, felekezeti hovatartozástól függetlenül minden magyar egyedüli képviselője kívánt lenni. Programjával ellentétben tevékenységében kezdetben szinte kizárólag az ország politikai életébe való bekapcsolódás, a parlamenti és helyi választásokon történő részvétel, valamint az iskolaügy dominált.

Az 1923. március 18-ra kitűzött parlamenti választásokon az idő rövidege, valamint a névjegyzék hiányosságai miatt a Magyar Párt nem indult. Erre két év múlva, az 1925. február 8-i választásokon került először sor. Érdemes megjegyezni, hogy a parlamentarizmus időszakában, azaz 1929-ig az SzHSz Királyságban négyszer voltak szkupstinai választások, ami azzal függött össze, hogy a sajátos politikai erőviszonyok miatt egyetlen parlament sem töltötte ki a törvényben előírt négy esztendő. A Magyar Párt az újvidéki, a zombori, a szabadkai és a becskerekai választókörzetben állított önálló jelölteket, a pártra leadott szavazatok azonban nem bizonyultak elegendőnek ahhoz, hogy képviselői mandátumhoz jussanak. Sem a jelentéktelen Román Párt, sem pedig a Sokac-Bunjevác Párt nem jutott be a szkupstinába, a délvidéki kisebbségi pártok közül ekkor egyedül a Német Párt szerzett öt mandátumot, ami korábbi nyolc parlamenti helyükhöz képest jelentős visszaesés. Az egyébként még mindig meglehetősen hiányos választási névjegyzéken szereplő mintegy 65 ezer magyar polgár szavazataiból mindössze 11 059-en voksoltak a Magyar Pártra, közülük 20-25 ezren éltek szavazati jogukkal, az összes vajdasági szavazatoknak pedig 4,5 százalékát szerezték meg.²⁰ Az országosan induló 33 párt közül a radikálisok győztek ugyan, de mindössze 25,6 százalékát kapták a szavazatoknak; az ellenzéki Horvát Köztársasági Parasztpárt (22,4 százalék), a demokraták (11,8 százalék) és az önálló demokraták (9,2 százalék) által megszerzett szavazatok száma azonban azt mutatta, hogy ez a választás sem stabilizálta az ország politikai életét.²¹ Az éppen börtönben ülő parasztpárti vezér; Stjepan Radić magyarországi és moszkvai kapcsolatainak megszűltetése közvetlenül a választások előtt sem volt véletlen, de ez a párt választási eredményeire, mint láttuk, nem gyakorolt negatív hatást. Annál inkább alkalmat adott a magyarság államhűségének ismételt megkérdőjelezésére. Mint ismeretes, néhány héttel az új szkupstina összehívása után a HKPP elismerte a vidovdani, centralisztikus alkotmányt, a Karadjordje-dinasztiát, s ezzel kormányképes politikai erővé vált.

A vereség súlyos válságot, levertséget okozott a párt vezetői között. Felerősödött az önálló politikai fellépés és a nagy szláv pártokkal kötendő szövetség régi vitája, az októbristák és a *Bácsmegyei Napló* s ennek szinonimájaként a zsidók bűnbaknak történő kikiáltása, a választást kísérő tényleges atrocitások felnagyítása.²² A választási szövetség újragondolásának az adott aktualitást, hogy Pleszkovich Lukács; a Népkör elnöke; a „passzivisták” egyik legtekintélyesebb szószólója, a demokratákkal kötött szövetség révén, de magyar programmal”, bejutott a parlamentbe.

Az első politikai megmérettetés kudarcra önvizsgálatra készítette a párt vezetőit. Két fontos tanulság már közvetlenül a választások után megfogalmazódott. Nyilvánvalóvá vált, hogy egyedül túlságosan is gyengék a parlamenti mandátumok megszerzéséhez, s az újvidéki Fáth Ferenc apátplébános szerkesztette *Délbácska* című lap köré tömörülő „harcos keresztény magyar” irányzattal szemben azok kerekedtek felül, akik a szláv pártokkal, főként a kormányon lévő radikálisokkal kötendő politikai szövetség hívei voltak. De felismerték azt is - éppen a falusi magyarság „apatikus politikai hangulata” miatt -, hogy a gazdasági, kulturális, nyelvi érdekvédelemre az eddiginél jóval nagyobb hangsúlyt kell fektetni.

1927. január 23-án újabb választásokra került sor, ezúttal a tartományi gyűlés (oblast) képviselőinek megválasztása miatt szólították urnák elé az ország polgárait. A Magyar Párt, tanulva az előző választások kudarcából, ezúttal a radikálisokkal kötött választási egyezményt, jelöltjei az ő listájukon indultak. A paktum kizárólag a képviselői helyek biztosítására irányult, egyéb sérelmek esetleges orvoslásának ígéretét nem tartalmazta. Egy 1922-es rendelet értelmében az SzHSz Királyságban 33 tartományi közigazgatási egység volt, a Vajdaság két tartomány között oszlott meg. Bácska a Tisza menti részek kivételével a Bácskai Tartományhoz tartozott, Újvidék székhellyel, a Bánát a Tisza menti területtel együtt a Belgrádi Tartomány része volt, Belgrád székhellyel. Ezúttal *először* sikerült a magyarságnak választások révén bekerülni az ország politikai vérkeringésébe, ugyanis a két tartományban, a radikálisok segítségével, 12 helyet szereztek meg. A Bácskában a tartományi gyűlés képviselőinek száma a következőképpen oszlott meg az egyes pártok között: 28 helyet a radikálisok, 11-et a német pártiak, 6-ot a magyarok, 6-ot a demokraták; ugyancsak hat helyet a Horvát Parasztpárt, kettőt az Önálló Demokraták, egyet Ljuba Jovanović radikális disszidensei szereztek meg.²³ A szkupstinához hasonlóan a képviselők a tartományi gyűléseken is klubokba tömörültek, tevékenységüket csak ezeken keresztül folytathatták: A bácskai tartományi gyűlésben a német és magyar képviselők önálló klubot alkottak; a belgrádiban a radikális klub keretei között végezték munkájukat. A jugoszláv politikai élet egyik sajátossága a politikai szolgálatok jutalmazása volt, azért tehetett ezeket konkrét kinevezésekkel is honorálni, mert a parlamenti, tartományi kormánypárti képviselőknek tényleges közigazgatási hatalmuk volt, gyakorlatilag tőlük függött a tisztviselők kinevezése, elbocsátása. A Magyar Párt joggal számított arra, hogy a radikálisokkal kötött paktum révén a magyarok lakta vidékeken több magyar tisztviselő alkalmazását, visszavételét érheti el.

A novemberben esedékes községi képviselőtestületi választásokat megelőző politikai alkudozások eredményeként például már a választások előtt több magyar tisztviselő kinevezésére sor került Zentán, Szabadkán, de a Bácska több községében is. A Bánátban pedig magyar tannyelvű tanítóképző és internátus létesítésére kaptak ígéretet a radikálisoktól a választásokon történő együttműködés fejében, erről azonban a községi választások után „elfelejtkeztek”.²⁴ A megkötött tartományi választási paktum, valamint a községi választásokat megelőző alkudozások hatására a hatalom érezhetően toleránsabb lett a Magyar Párt helyi szervezeteivel, s ha nem is szűntek meg a már szinte reflexszerű zaklatások, a párt tevékenysége szabadabbá vált. Sok igazság volt abban, amit Wodianer Andor belgrádi magyar követségi tanácsos jelentett a külügyminisztériumnak: „a magyar-radikális kooperáció eredményének könyvelhetjük el azt, hogy a Magyar Párt vezetőinek sikerült a Radikális Párt védőszárnya alatt a Magyar Pártot nyolcévi vajudás után megszervezni, a helyi szervezeteket kiépíteni és a magyar választók nagy részét a választók listájára felvételni.”²⁵

Ugyancsak a radikálisokkal történő alkudozások előzték meg az 1927. szeptember 11-re kiírt parlamenti választásokat. A parlamentet Sándor király abban a reményben oszlatta fel, hogy a Pašić halála után belső frakcióharcoktól szabdalt Radikális Párt erőre kap, s így megmentheti parlamenti támogatottságát teljesen elvesztő miniszterelnökét, Velimir Vukičevićet. A Magyar Párt és a radikálisok között a vita elsősorban a körül folyt, hogy a radikálisok támogatásának fejében hány parlamenti mandátumhoz juttassák a Magyar Pártot.

A párt öt helyet szeretett volna kapni, a parlament nélkül kormányzó Velimir Vukičević miniszterelnök pedig legfeljebb három helyet ígért: Ennek fejében viszont a Magyar Párt Radikális Pártba történő beolvadását kérte, ami a magyarok számára elfogadhatatlan volt. Hosszas alkudozások után olyan megállapodás született, hogy a Magyar Párt megtarthatta szervezeti önállóságát, de a megválasztandó két, esetleg három képviselőnek be kellett lépnie a Radikális Klubba. Ígéretet kaptak arra is; hogy a kormány záros határidőn belül elrendeli a vajdasági községi választások kiírását, amelynek elmaradása a vajdaságiak régi sérelme volt. Ugyanis az ország egyes területeitől (Horvátország, a régi Szerbia, Crna . Gora) eltérően, ahol már évekkel ezelőtt megtartották a községi választásokat, a Vajdaságban még ekkor is kinevezett képviselők tevékenykedtek. Baranyában egyébként ezt a választási megállapodást nem tudták a Magyar Párt és a radikálisok vezetői érvényesíteni, mert a batinai és a dárdai járásban a magyarok Radić pártjának listáján indultak, sőt annak listavezetői voltak. Egyébként a Magyar Párt annak sem tudott érvényt szerezni, hogy a magyar származású jelöltek kizárólag a párt színeiben induljanak, mert szinte minden párt listáján ezúttal is szerepeltek tőlük független jelöltek.²⁶

Végül a paktum „minimális” programja valósult meg, s először az SzHSz állam fennállásának történetében két magyar párti politikus, Strelitzky Dénes és Várady Imre radikális listán bejutott a belgrádi parlamentbe. E választások a centralizmus szempontjából igen veszélyes tendenciákat mutattak. A hagyományosan horvát érdekeket megfogalmazó Radić szövetségest talált az eddig elkötelezetten centralista, közoktatási miniszterként a névelemzés bevezetése miatt a magyarok körében kétes hímevet szerzett demokrata Svetozar Pribičevićben. Pribičević politikai nézetei a közigazgatási centralizáció csődjéből kiindulva az eltérő régiók önállóságának irányába tolódtak el, majd pedig száműzetése alatt a föderáció és a köztársaság hívévé vált.

A választásokon induló 27 párt közül a Magyar Párt jelöltjei, igaz, a radikálisok listáján, azon 12 párt közé tartoztak, akik mandátumot szereztek. A tárgyalások során megígért „esetleges” harmadik képviselői helyet a Magyar párt később kapta meg. Amikor 1928 tavaszán a szabadkai körzet egyik radikális párti képviselőjének helye megüresedett; az jog szerint az utána legtöbb szavazatot elnyert Nagy Ödön magyar párti képviselőt illette meg. Arra való hivatkozással azonban, hogy Nagy nem beszéli az államnyelvet, amelyet pedig az alkotmány szerint tudnia kellett a képviselőknek, csak hosszas huzavona s egy nyelvvizsga letétele után kaphatta azt meg. Mandátuma verifikációjának külön érdekességet kölcsönzött; hogy maga Stjepan Radić vizsgáztatta le államnyelvből Nagy Ödönt.²⁷ Nagy nyelvtudása persze csak ürügyül szolgált arra, hogy eltereljék a radikális-demokrata összetételű Vukičević-kormány körül dülő, főként radikális párti frakcióharcokról a figyelmet. A párt szélsőségesei ennek kapcsán azzal vádolták a kormányt, hogy kiárusítja a Vajdaságban a nemzeti érdekeket, s ez egyenes folytatása annak a „rohannak”, amelyet a magyar párti képviselők a tartományi gyűléseken indítottak a magyar nyelv hivatalos használatáért. Mint Božo Maksimović belügyminiszter a *Vreme* című tekintélyes belgrádi lapnak adott egyik nyilatkozatában megfogalmazta: azzal, hogy Nagy Ödön magyarul szólalt fel a szabadkai városi tanács ülésén, a magyarok „cinikusan leköpdösik az alkotmányt és a nacionalista állam megszentelt intézményeit”.²⁸

Nemcsak a Magyar Párton belül, de Budapesten is komoly előretörésként értékelték a tartományi és parlamenti választásokon elért sikereket. A külügyminisztérium ekkori véleménye szerint - az 1925-ös választási kudarc kapcsán megfogalmazott lesújtó kritikával szemben - a választások igazolták a vezetőség eddigi munkáját, s rácafoltak azokra a pesszimizmusból, kishitúségből és sértett hiúságból hangoztatott értékelésekre, amelyek szerint a pártvezetés „sereg nélküli vezérkar”; a magyarság pedig magasabb célok iránt érzéketlen „gerinctelen” és a nemzeti célok érdekében nagyobb erőfeszítésre képtelen „bamba tömeg”.²⁹ A megválasztott képviselők munkájával a magyar kormány már nem volt ennyire

elégedett. Aggodalommal nézte a képviselők parlamenti munkáról alkotott egymástól eltérő véleményét. Streliczky és Várady között különösen a német képviselőkkel (hat fő) történő együttműködés kérdésében bontakozott ki vita. Várady az együttműködés híve volt, Streliczky heves ellenzője. Ugyanakkor mindketten úgy vélték, s ezt Nagy Ödön is támogatta, hogy a parlamentben kerülni kell a nyílt összecsapásokat, s a magyarság sérelmeit „barátságos magánintenciók” formájában kell az illetékesek tudomására hozni.³⁰ A magyar-jugoszláv politikai közeledés és párbeszéd felerősödésével a 20-as évek második felében; a Locarno után kialakult európai helyzetnek megfelelően, egyre gyakrabban szerepelt a magyar kormány és a jugoszláv fél közötti tárgyalásokon a magyar kisebbség problémája.³¹ Ez a probléma azonban a magyar fél által javasolt megnehtámadási és döntőbírósi szerződés kapcsán inkább eszközszerepet kapott a tárgyalásokon, és főként Belprág szándékainak kitapogatására szolgált. Ahhoz képest azonban, hogy 1926-ig gyakorlatilag semmiféle párbeszéd nem folyt e kérdés kapcsán a két kormány között, már ez is előrelépésnek számított. Ninčić külügyminiszter például Hory András belgrádi követnek 1926. október 20-án úgy nyilatkozott, hogy a megnehtámadási szerződés ügyét kormánya nem hajlandó ugyan összekötni a kisebbségi kérdéssel, de „amicalis konverzációt” bármikor hajlandó a jövőben folytatni. Ninčić azt is egyértelműen a követ tudomására hozta, hogy amennyiben a magyar kormány ragaszkodik ahhoz az álláspontjához, hogy a szerződést a kisebbség helyzetében beállott pozitív változáshoz kösse, akkor Jugoszlávia kénytelen lesz a szerződéstől elállni.³² Ninčić úgy vélte, hogy a „kölsönös bizalom és megértés” légkörében, amely fokozatosan ki fog alakulni a kép nép között, a panaszok orvoslása „magától” bekövetkezik Világosan értésre adta Horynak, hogy a magyarság sérelmeinek orvoslása az adott helyzetben csak gyanakvást váltana ki a szerb közvéleményben, a kormány helyzetét pedig „egyenesen ellehetetlenítené”³³ A magyar jugoszláv megnehtámadási és döntőbírósi egyezmény helyett, mint ismeretes, magyar-olasz barátsági egyezmény született 1927 áprilisában, s az ennek ellenére folytatódó magyar-jugoszláv politikai közeledésnek 1927 tavaszán a kisantantvetett véget. Így a két ország tárgyalásai ősszel kizárólag gazdasági kérdésekről folytatódtak, hamarosan azonban ezek is eredmény nélkül megszakadtak.³⁴

A magyar jugoszláv párbeszéd sikereként a kisebbségek kapcsán egy dolgot mégis elkönnyelhetünk. A külügyminisztérium a 20-as évek végén már nem tiltotta meg a belgrádi magyar követségnek, hogy kapcsolatokat tartson fenn az ottani magyarság vezetőivel. Forster Pál követ 1928 őszén egyenesen olyan utasításokat kapott, hogy állítsa helyre a párt egységét, az egymást „túlzó klerikálisnak” (Újvidék), illetve „szabadkőművesnek és zsidónak” (Szabadka, Becskerek) tituláló csoportok között simítsa el az ellentéteket. Budapesti utasítás szerint oly módon, hogy az az újvidéki, Fáth Ferenc vezette csoport felerősítését szolgálja. Követelték a Magyar Párttól a radikálisokkal történő politikai együttműködés felszámolását, a párt erőteljesebb nemzeti színezetének felmutatását. A képviselői munkával bővült párttevékenység anyagi támogatását egyenesen ahhoz kötötték, hogy a magyar képviselők - a németekhez hasonlóan - parlamenti felszólalásokban adjanak hangot a magyarság sérelmeinek Követelték azt is, hogy az „első komoly alkalommal” lépjenek ki a Radikális Klubból, s a német parlamenti csoporttal működjenek együtt. Október 24-én Streliczkyt és Váradyt Budapestre rendelték, s Bethlen miniszterelnök keményen értésükre adta, hogy elégedetlen eddigi munkájukkal.³⁵ Nyilván ennek hatására készült Streliczky a népiskolai törvény és az agrárreform kapcsán elmondandó parlamenti felszólalására. Streliczky, akinek egyáltalán nem volt inyére a nyílt politikai konfrontáció, bizonyára megkönnyebbült, hogy az egyre feszültebb szkupstinai és általános belpolitikai hangulat miatt felszólalására már nem kerülhetett sor, a király csakhamar feloszlatta a parlamentet.

A községi választásokra a Vajdaságban először (a Szerémséget kivéve) 1927. november 6-án került sor, annak ellenére, mint már utaltam rá, hogy az ország többi részén korábban már megtartották az ilyen választásokat. A választásokig a kormány a pártokkal történt

egyezkedés útján töltötte be a városi, községi képviselő-testületi helyeket, ennek alapján nevezték ki a tanácsnokokat, jegyzőket, aljegyzőket stb. A gyakori kormánycsere így azt eredményezték, hogy volt olyan község, amely egyszerre több leváltott jegyző nyugdíját is fizette, előfordult, hogy egyszerre hatét is.³⁶ A községi választások még inkább tükrözték azt a tartományi, de parlamenti választásokon is tapasztalt tendenciát, hogy előretörték a regionális, nemzeti programmal fellépő pártok A Délvidéken, a községi választásokon 532 helyet sikerült megszerezni a Magyar Párt jelöltjeinek, az esetek jelentős részében önálló listával, illetve a helyi viszonyokat tükröző választási koalíciókkal. A községi választásokra vonatkozóan sajnos pontosabb adatok nem állnak rendelkezésre. Szabadkán a száztagú képviselő-testületbe 14 magyar párti képviselő jutott be, Csantavér, Horgos, Ada, Mohol községi elöljárósága pedig tiszta magyar lett, Zenta képviselő-testületének nyolcvan tagjából 55 magyar párti volt. A radikálisok ezt úgy értelmezték, hogy a Vajdaság „elvesztette nemzeti karakterét, és a kisebbségek uralma alá került”.³⁷

A szerteágazó helyi feladatok mellett a Magyar Párt városi, községi képviselői a magyar nyelv képviselőtestületi használatának elismertetéséért küzdöttek Jogi garanciákat azonban erre nézve nem sikerült kialakítani, mivel, mint Szabadka példája is bizonyítja, a képviselő-testület az alkotmány harmadik cikkelyére hivatkozva ezt visszautasította. Ez a cikkely ugyanis kategorikusan kimondta, hogy a királyság „hivatalos nyelve a szerbhorvát”. Politikai alkuk révén azonban több helyen, így Szabadkán is használhatták felszólalásaik alkalmával a magyar nyelvet a párt képviselői.

A magyarság politikai lehetőségeinek alakulása a királyi diktatúra után, 1929-1941

A királyi diktatúra proklamálása az ország valamennyi politikai pártjának betiltását jelentette, így feloszlatták a Magyar Pártot is. Véget ért a magyarság számára is egy korszak, amikor úgy tűnt, hogy politikai alkukkal, a szláv pártok ellentéteit jól-rosszul kihasználva, az alkotmány és a parlamentarizmus játékszabályait betartva lehet elérni némi eredményt a magyarság érdekében- Azonban nem pusztán a politikai játéktér végletes leszűkítéséről volt szó. A diktatúra megsemmisítette a Magyar Párt nehezen elért eddigi eredményeit is. Nemcsak a parlamenti politizálás lehetőségének vetett véget, de a tartományi, községi választásokon elért sikereket is semmissé tette. A rezsimváltás a választott közép- és alsó fokú közigazgatási tisztviselők teljes cseréjét jelentette.³⁸ Feloszlatták a tartományi gyűléseket, a polgármestereket katonai biztosokkal váltották fel, megszüntették a választott községi testületeket, és az egyesülési jog felfüggesztésével lehetetlenné tették a kulturális egyesületek működését. A cenzúra bevezetése a magyar lapokat is sújtotta. A diktatúra, mint ismeretes, nem kisebbségellenességből fakadt, hanem a szerb-horvát ellentétek megszüntetésének szándékából született meg. Kezdetben, paradox módon, a jugoszláviai közvélemény jelentős része, köztük a magyarság vezetői is, megkönnyebbüléssel fogadták.

A Magyar Párt vezető garnitúrája a diktatúra első éveiben kényszerű politikai visszavonultságban élt. Kezdetben azért, mert az új politikai rezsim a rendszer logikájából fakadóan meg sem kísérelte a kisebbséggel való politikai párbeszédet, később pedig azért, mert Belgrád új arcokat keresett politikájához. Az egységes *jugoszláv nemzet* kialakításának bővületében élt, amelyet a szemben álló délszláv „törzsekből” kovácsolt volna össze, mesterségesen, kizárólag politikai, hatalmi eszközökkel. Ebben az elképzelésben a kisebbségek önálló pártjainak nem jutott szerep.

A diktatúra a maga emberét a magyarság körében dr. Szántó Gábor szabadkai orvos személyében találta meg, akinek feladata az volt, hogy gyakori hűségnyilatkozatok közepette beteretlje a magyarokat a jugoszlavizmus zászlaja alá, a Jugoszláv Nemzeti Pártba (*Jugoslovenska nacionalna stranka*). Ezt a pártot 1931 decemberében, az úgynevezett oktrojált alkotmány bevezetése után alakították meg. Az alkotmány tiltotta faji vagy vallási

alapú egyesületek, pártok létrehozását. Az álpármentarizmus időszakában a rendszer kisebbségpolitikája arra alapozódott, hogy a hűséget és lojalitást egy-egy kiválasztott s az adott kisebbség vezetőjének kikiáltott személyen keresztül a népcsoport a hatalom kegyeként apró, de annál nagyobb propagandával kísért gesztusokat kap, mintegy demonstrálva a rendszer szilárdságát, az ország egységét. Politikai szolgálataiért Szántó az 1931. november 1-jén megtartott „választásokon” képviselői mandátumhoz jutott,

s egyetlen magyarként bejutott az immár kétkamarás szkupstina képviselőházába.³⁹ Az új képviselőház általában is alaposan kicserélődött, 305 tagja közül korábban mindössze 98 volt képviselő.⁴⁰

A diktatúra kormányai a nagy gazdasági válság időszakában, az országos válságkezelő stratégia részeként, a magyar parasztság adósságaira is moratóriumot hirdettek, kilátásba helyezték az agrárreform magyarokra történő kiterjesztését, és magyar tanítóképző felállítását ígérték. S amit a Magyar Párt képviselőinek korábban nem sikerült elérni: Szántó nem sokkal megválasztása után felszólalási lehetőséget kapott a képviselőházban, ahol a tanítóképző és az agrárreform ügyét sürgette - A magyarság „hűségmozgalmát” Belgrád a báni közigazgatás⁴¹ közép- és alsó szintű hivatalaiba történő kinevezésekkel jutalmazta. Eközben a politikától kényszerből visszavonult régi magyar párti politikusok - akikkel Budapest változatlanul fenntartotta kapcsolatait - a hol engedélyezett, hol betiltott kulturális egyesületekben folytatták munkájukat, állandó házkutatások, rendőri zaklatások közepette. A már-már rituálissá vált államellenesség, irredentizmus vádja a marseille-i merénylet időszakában felerősödött, és ismét tömegesen (2700 fő) utasították ki a magyar állampolgárságú magyarokat Jugoszláviából, elsősorban a merénylet kapcsán Magyarország ellen indított népszövetségi eljárás időszakában, azaz 1934 októbere és decembere között.⁴² Jugoszláv adatok szerint ekkor még 21 316 a magyar állam javára optált élt az országban.⁴³

A diktatúra lazulásával párhuzamosan, az egyre feszültebb kül- és belpolitikai helyzetben, nem függetlenül a 30-as évek második felétől kibontakozó magyar jugoszláv közeledéstől, a jugoszláv kormány számára egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Szántó „a közéleti szereplés könnyű fajsúlyú” csoportjához tartozik. Tisztában voltak azzal is, hogy Szántó tevékenységét a magyar kormány ellenérzéssel figyeli.⁴⁴

1937. április 28-án, a vajdasági községi választások után Stojadinović miniszterelnök fogadta Várady Imrét, Strelitzky Dénest és Deák Leót, a betiltott Magyar Párt régi vezetőit. A megbeszélés középpontjában a régi garnitúra ismételt politikai szereplésének mikéntje, a választásokon történő együttműködés, illetve az ennek fejében nyújtandó ellenszolgáltatások álltak. Váradyék célja a Magyar Párt működésének felelevenítése volt, a miniszterelnök azonban erről hallani sem akart. A kormánypárt a jövőre választásokon történő támogatás fejében ígéretet tett a névelemzés eltörlésére, újabb kulturális egyesületek engedélyezésére, a magyar tanítók magyar vidékre történő visszahelyezésére, valamint a belgrádi magyar tanítóképző évek óta húzódó ügyének rendezésére. Ezúttal nem csak ígérek hangzottak el. Stojadinović toleranciája mögött elsősorban az húzódott meg, hogy Belgrád aggodalommal szemlélte Nagy Iván föderalista mozgalmát, aki nyíltan együttműködött az Egyesült Ellenzékekkel. Félő volt, hogy a magyarságon belül felülkerekedik az ellenzéki, zágrábi mozgalom a régi, Belgráddal konszenzust kereső csoporttal szemben. Tudtak arról is, hogy Nagy Iván és Váradyék között tárgyalások folynak az ellentétek elsimításáról. Mint Svetislav Rajić dunai bán írta 1938. június 4-én Milan Stojadinović miniszterelnöknek: a magyarok egységfrontja azt jelentené, hogy rögtön „maximális nemzetiségi jogokat, majd azután autonómiát követelnének, a horvátok mintájára.”⁴⁵ Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Jugoszlávia aggodalommal figyelte Csehszlovákia sorsát, majd Magyarország területgyarapodását. E megváltozott nemzetközi helyzetben, valamint a centralizmus belső ellenfeleinek megerősödésével párhuzamosan nőtt Belgrád magyarokkal kapcsolatos tárgyalási szándéka is. Az időközben Magyarország és a kisantant között megkezdődött

tárgyalásokon Belgrád 1938 augusztusában kitért ugyan egy, a két ország között kötendő kisebbségi szerződés elől, de jó szándékát bizonyítandó, ígéretet tett egy szenátori és két „lehetséges” és egy „biztos” képviselői mandátumra. A magyarok fő követeléséről azonban, a Magyar Párt engedélyezéséről hallani sem akart.⁴⁶ Az 1938. december 11-i választásokon a jugoszláv kormány úgy döntött, hogy ejti a magyar kormányt és a délvidéki magyarság mindkét politikai szárnyát irritáló Szántó-féle „hűségmozgalmat”, de csak egy helyet biztosít a magyaroknak a kormánypárt listáján, jelöltje pedig az eddig semmilyen irányban el nem kötelezett Fodor Gellért horgosi községi elnök lett. 1939 januárjában a régi, tapasztalt, mindvégig belgrádi orientációjú bánáti magyar politikust, Várady Imrét szenátorra nevezték ki. 1938 decemberében voltak az utolsó parlamenti választások a királyi Jugoszláviában. Az eredmények a centralizmus ellenfeleinek megerősödéséről tanúskodtak. A Stojadinović vezette Jugoszláv Radikális Közösség (Jugoslovenska radikalna zajednica) 54,01 százalékot szerzett, az Egyesült Ellenzék pedig, amelynek élén Vladko Maček állt, a szavazatok 44,9 százalékát kapta. A harmadik induló párt, a Dimitrije Ljotić által alapított szélsőséges nacionalista Jugoszláv Nemzeti Mozgalom (Zbor) volt, amelynek mindössze a szavazatok egy százaléka jutott. A szavazatok sajátos megoszlása miatt azonban a parlament összetétele nem tükrözte a választás eredményét, a kormánypárt 306, az ellenzék pedig mindössze 67 mandátummal rendelkezett.⁴⁷

Pár nappal megválasztása után Fodor Gellért szükségét érezte felkeresni Bessenyei György belgrádi magyar követet. A találkozón kifejtette, hogy csak a magyarbarát hírében álló Svetozar Stanković földművelésügyi miniszter⁴⁸ unszolására vállalta el a jelölést, de már akkor közölte a miniszterrel, hogy „ne gondolja róla, hogy egy második Szántó Gábor szerepére vállalkozik, hanem becsülettel szándékozik a magyar kisebbség érdekében dolgozni.”⁴⁹ Mivel a jugoszláv kormány ilyen szűkkeblűnek bizonyult a mandátumok felajánlásában, s mereven elzárkózott a Magyar Párt engedélyezése elől, Budapestről nem intették le Nagy Iván zágrábi tevékenységét. Egyébként is úgy vélték, hogy Nagy ellenzéki listán történő indulását „minden más szemponttól eltekintve a múltban alkalmazott »két vasat tartani a tűzben« elvre való figyelemmel sem lenne célszerű megakadályozni”.⁵⁰ A „két vasat tartani a tűzben” politikája valóban nem volt új elem a magyar kormányok Jugoszláviával kapcsolatos politikájában. Kezdetől fogva a diplomáciai párbeszéd hol gyengébb, hol erőteljesebb szándéka mellett óvatosan, titokban kapcsolatot tartottak fenn az ország centralista egységével szemben álló politikai erőkkel, köztük a horvát szeparatistákkal is.⁵¹ A magyarok két pártra szakadása, a zágrábi és belgrádi orientáció szembenállása ugyanakkor nem volt inyenkre, és azt szorgalmazták, hogy teremtsék meg az egységet. Nagy Iván esetleges politikai dominanciáját ekkor még nem tartották időszerűnek. 1939 nyarán a vitás kérdések tisztázása érdekében a két irányzat között tárgyalások kezdődtek, egyeztető bizottságot hoztak létre. Döntésük értelmében mindkét csoportosulás megtarthatta politikai orientációját, kapcsolatait, az egyeztető hatos bizottság pedig kifelé demonstrálta a magyarság egységét. Jugoszlávia fennállásáig ez a paktum határozta meg a két irányzat egymáshoz való viszonyát, amit mind Budapest, mind pedig Belgrád tudomásul vett.

A szerb-horvát ellentétek legalábbis átmeneti rendezése, az 1938. augusztus 23-án megkötött úgynevezett Cvetković-Maček-egyezmény a magyarság számára is kedvező légkört teremtett. Az egységes, centralista rendszer „dualista” irányba történő elmozdulása jelentősen fellazította azt a több mint két évtizedes hatalmi nyomást, amely pillanatnyi politikai érdekek alapján, adományként adagolta a kisebbségi jogokat. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a területgyarapodások megváltoztatták az anyaország közép-európai súlyát, Jugoszlávia pedig a megváltozott európai helyzetben, de különösen a háború kitörését követő időszakban veszélyeztetve látta területi integritását. A magyar jugoszláv barátsági szerződés aláírását megelőző tárgyalásokon, ha nem is komoly formában, felmerült bizonyos területek (a zentai és topolyai járás) esetleges átadásának, valamint a lakosságcserenek a

gondolata is.⁵² Mint ismeretes, a barátsági szerződés 1940. december 12-én történt aláírását a magyar kormány sem kötötte össze a magyar kisebbség problémáinak orvoslásával. A ratifikálás után azonban Teleki miniszterelnök, Bárdossy külügyminiszter és Cincar-Marković külügyminiszter abban állapodtak meg, hogy a két kormány szakértőiből bizottságot hoznak létre, amely a két ország történetében először, áttekinti a magyarországi délszlávok és a jugoszláviai magyarok sérelmeit. E tárgyalások során vetődött fel először tudományos és irodalmi intézet kölcsönös létrehozásának gondolata is.⁵³ A magyar-jugoszláv kulturális kapcsolatok 1937-ig gyakorlatilag a nullával voltak egyenlők, némi javulás csak ezután következett be.

E folyamatok eredményeként és részeként 1940. január 31-én Cvetković miniszterelnök fogadta a Várady, Streliczky és Deák vezette magyar küldöttséget. Tárgyalásaik során a következőkben állapodtak meg: bár önálló politikai párt létrehozását továbbra sem engedélyezik, a Radikális Párton belül létrehoznak egy magyar tagozatot. Ennek érdekében politikai gyűlések tartása elé nem emelnek akadályt. A kormány záros határidőn belül jóváhagyja a magyar közművelődési egyesületek alapszabályait a névelmezés helyett a jövőben a szülők dönthetnek a gyermek iskoláztatási nyelvének kérdésében. A kormány gondoskodni fog a magyar tannyelvű iskolák magyar tanerőkkel történő ellátásáról, és felszámolja a komoly gondokat előidéző határ menti ingatlanforgalom korlátozását is. Váradyék ígéretet kaptak arra is, hogy a kormány biztosítani fogja a magyarság *arányos* képviselését a hivatalokban.⁵⁴

Ebben, a minden korlátja ellenére is a korábbinál toleránsabb légkörben került sor a régi egyesületek tevékenységének felelevenítésére. Újra megnyithatta kapuit a nagy múltú szabadkai Népkör (Magyar Olvasókör) és a csaknem hatvanesztendős Bánáti Magyar Közművelődési Közösség. 1940. február 3-án megalakult a Zágrábi Magyar Közművelődési Közösség, amelynek elődje a Vojvodina nevű katolikus magyar diákegylet volt. 1941. január 30-án pedig teljesült a délvidéki magyarság régóta dédelgetett álma, engedélyezték a jugoszláviai magyarok *egységes* kulturális szervezetét, a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetséget. Korábban, a 20-as évek végén - beleértve a katolikus, református szervezeteket, a gazda- és olvasóköröket, segélyegyleteket, sportköröket, tűzoltóegyesületeket, nőegyleteket stb. - jugoszláv kimutatás szerint a magyarságnak 83 egyesülete volt.⁵⁵ Itt említjük meg, hogy közvetlenül a szerb csapatok bevonulása után betiltották a magyar színházat, amelyet a szabadkai Népkör és a bánáti Közművelődési Egyesület keretei között működő amatőr csoportok, majd pedig a szabadkai Műpártolók Köre igyekezett pótolni. Az amatőröket egy-egy Magyarországról vagy éppen Erdélyből érkező színigazgató segítette. Közülük elsősorban Nádasy József, a Pécsi Nemzeti Színház igazgatója, egykori szabadkai színigazgató és az erdélyi Ungvári Miklós neve érdemel említést. Míg Csehszlovákiában a 20-as évek elején három, Erdélyben pedig 11 magyar társulat működött,⁵⁶ Jugoszláviában két évtizedig elutasították az önálló magyar színház engedélyezését, mivel ebben is az irredentizmus veszélyét látták.

A belügyminisztérium 1938. szeptember 23-án Svetislav Rajić dunai bánhoz intézett átiratában a hatalomra általában jellemző érveléssel javasolta a hivatásos magyar színház működését. A belügyminisztérium szerint a kormánynak „saját, jól felfogott érdeke miatt” kellene a színház működését engedélyezni, mivel ma a Vajdaságban 200 magyar amatőr társulat működik, s „ezekben az egyesületekben a magyar demokratizmus fejlődik”. A „félíg írástudó” fiatalok, akik csupán néhány száz szót ismernek magyarul, „ezekben a társulatokban megtanulják a *magyar irodalmi nyelvet*”, hiszen, folytatódik az érvelés, ezek a társulatok „a magyar kultúra, létezés és aktivitás fénysugarai, s ki tudja, mi történik ott az amatőr előadások után”. Tehát, „engedélyezni kell a hivatásos színház működését, de be kell tiltani az amatőr egyesületeket. [...] Így megszabadulunk mintegy 200 aktív magyar nemzeti és kulturális munkástól, eloltjuk ezt a 200 fénysugarat, amely mind a magyar eget világítja

be, az aktív fiatalok helyébe olyan közönséget teremtenénk, amely csak hallgat, azaz egy passzív tömeget.”⁵⁷ Több sikertelen kísérlet után, amelyet a magyar kormány anyagilag támogatott, végül is 1940 januárjában Belgrádban alakult meg az első hivatásos magyar színtársulat, egy Mihajlo Mangler nevű orosz emigráns koncessziója alapján, s az Orosz Otthonban működött. Vezetője, Vincze Mihály Magyarországról települt át Jugoszláviába. Tagjai között vajdasági amatőrök is voltak, de a színészek többsége Magyarországról érkezett.⁵⁸ Rövid fennállása alatt sem működhetett zavartalanul, előadásait többször betiltották. Egy alkalommal például azért, mert tagjai kapcsolatban álltak a belgrádi magyar egyetemisták Bolyai Farkas Egyesületével, ahol a betiltó rendelkezés szövege szerint „a jugoszláv állam ellen titkos információs szolgálatot végző személyek is megfordulnak”.⁵⁹

*

A jugoszláviai magyar kisebbség a két világháború között olyan kényszerpályán mozgott, amelyet önerejéből nem tudott megváltoztatni. Azt világosan felismerte, hogy valamilyen formában be kell kapcsolódnia az új állam politikai életébe. Annál is inkább, mert az új állam új politikai elitje az élet minden területét átpolitizálta. Mint láttuk, komoly belső vitákat váltott ki a hogyan kérdése. Végül a politikai és nem a kizárólagos kulturális szervezkedés irányába történő elmozdulás mellett döntöttek, amelyben fontos szerepet játszottak a magyar kormány erőteljes nyomása, illetve az ország politikai és pártviszonyairól szerzett tapasztalatok. Hosszú ideig szóba sem került mint szövetséges sem Zágráb, kezdetben kemény ellenzékiése miatt, sem Radić a magyar vezető elittől távol álló sajátos, paraszti demokratizmusa, a külfölddel, sőt Moszkvával folytatott kacérkodása miatt. A demokraták nevéhez túlságosan is kötődött az iskolák államosítása, a magyar iskolahálózat lerombolása, a névelemzés. A radikálisoktól, lévén tartósan kormányzópárt, mégiscsak többet lehetett remélni. Ígéretésben, mint láttuk, nem is volt hiány. Az erős parlamenti képvisellel rendelkező Német Párttal történő együttműködést talán főként Belgrád ügyes taktikázása akadályozta, hiszen a kormányok- éppen ezt az összefogást megghiúsítandó - érzékelhetően toleránsabbak voltak a németekkel. Persze azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a hetvenezres szlovéniai németiséget nem számítva a bánáti németek százezrei nem anyaországuk határai mentén éltek, mint a magyarok, s hogy a Délvidék a magyar államtól került át Jugoszláviához. Az új állam itt a régi magyar állameszmével ütközött. Ezért, ha nem is azonos hangsúllyal, de a hatalom ebben az ötszázézes magyar népességben mindvégig valóságosan vagy potenciálisan kifelé húzó erőt látott. Arra is utalnunk kell, hogy a magyarok több mint 500 ezres létszámuk ellenére sem képezték olyan súlyt Jugoszláviában, hogy komoly alkudozásokra kényszerítsék a hatalmat, mint tették a horvátok. Ezért mindvégig sikerrel működött a kormánynak az a magyarokkal kapcsolatos politikája, amely napi, rövid távú érdekeknek s a szerb-horvát ellentétnek alárendelve kezelte a kisebbségi kérdést. Helyzetüket, lehetőségeiket negatívan befolyásolta a történelmileg kialakult lokális tudat hiánya: a vajdasági összefogás és autonómia mindmáig homályos körvonalai ekkor éppen csak formálódtak. A jobb, hatékonyabb lehetőségek felismerése, a szélesebb társadalmi kommunikáció előtt kezdetben komoly nyelvi akadályok is tornyosultak.

Az igaz, hogy Magyarország a két világháború között soha nem adta fel a revízió reményét, de Jugoszlávia eleve revizionistának tartotta nemcsak a magyar kormányokat, de kollektíve az egész délvidéki magyarságot is. Belgrád politikáját alapvetően ez határozta meg, a magyarság szűk érdekérvényesítő lehetőségeit is alapvetően ezek a koordináták jelölték ki. Mindez a friss, kombattáns, összállami, jugoszláv mezbe öltöztetett szerb nacionalizmus formájában jelent meg, de komolyan megéreztek a két szláv nacionalizmus, a szerb és a horvát összecsapásait is. Hiányoztak a magyarság nagy formátumú vezető

egyéniségei is, ők maguk is elismerték, gyakran kicsinyes viták, személyes torzalkodások, bátortalanág szűkítette tovább egyébként is keskeny mozgásterüket.

A Magyar Párt megkísérelte a szinte lehetlent: egy pártba, alapvetően a kisebbségi sérelmek nyomvonalán tömöríteni a sokféle társadalmi, gazdasági kötődésű, érdekű magyar társadalmat.

Nehéz, de szükségtelen is egyértelműen a siker vagy sikertelenség kategóriájával jellemezni a párt tevékenységét. Inkább arra utalnánk, hogy mégiscsak sikerült tenniök a magyarság állampolgári jogaiknak érvényesítéséért akkor, amikor felvették a magyar választókat a névjegyzékre. Sikertelen próbálkozásaik közé tartozik ugyanakkor az említett okok miatt a magyarság gazdasági szövetkezeteinek megszervezése. Az iskolahálózat lerombolását nem sikerült, nem sikerülhetett megakadályozniok, e téren végzett munkájuk mégsem bizonyult egészen hatástalannak. Kétségtelen az is, hogy az agrárreform igazságtalanságait hangosabban tették szóvá a magyar nagybirtokosok vonatkozásában, mint a reformból kismimmizett törpebirtokosok és földnélküliek esetében, s igaz az is, hogy általában sem találtak utat a magyarság szegény rétegei felé.

A szociális kérdéseket felvállaló baloldali, októbrista emigrációt a magyar párti vezetők szemében nemcsak politikai nézeteik, baranyai szerepvállalásuk diszkredikálta, de eleve gyanússá tette őket, hogy akarva-akaratlanul is Belgrád eszközei voltak. Gyenge és bátortalan parlamenti tevékenységük ellenére kétségtelen, hogy a legkeményebb szerb-horvát összecsapások idején kerültek be a parlamentbe. A közép- és alsó fokú közigazgatásban végzett munkájuk sokkal sikeresebbnek tűnik. Kulturális szervezeteiket a legnagyobb repressziók idején is meg tudták őrizni, ezek mindvégig a magyar kultúra, nyelv fennmaradásának és fejlesztésének színterei maradtak. A királyi diktatúra utáni kényszerhelyzetben a magyarság régi vezetői jó érzékkel összpontosították figyelmüket a kulturális tevékenységre, a „hűségmozgalom” nem hozta meg a jugoszláv kormány által elvárt eredményeket.

Talán arra is érdemes emlékeztetnünk lehetőségeik és korlátaik számbavételekor, hogy a délvidéki magyarság „társadalmi kondíciói” sem mondhatók éppen szerencsésnek. Egyébként is gyenge középosztályuk túlságosan is az államhoz kötődött korábban (köztisztviselők, földbirtokosok, ügyvédek), az impériumváltás ezért hangsúlyosan kiszolgáltatottá tette ezt a réteget az új hatalommal szemben. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy a kormányzó radikálisokkal, illetve a mindenkori hatalommal mutatott tartós együttműködési készségük jórészt ezzel magyarázható.

Magyarország kisebbségtámogató lehetőségei, különösen a 20-as években, meglehetősen csekélyek, és elsősorban a titkos anyagi és tanácsadói szerepkörre korlátozódnak. Ennek oka a két kormány közötti rossz viszony, a diplomáciai párbeszéd hiánya, valamint Magyarország külső és belső konszolidációs törekvése. Egyéb támasz híján ugyanakkor ez a támogatás, különösen a kisebbségi lét kezdeti, legnehezebb szakaszában, életmentő. A két ország területén élő délszláv és magyar kisebbség létszámának jelentős különbsége miatt Jugoszláviának nem kellett attól tartania, hogy Magyarország komoly ellenlépésekkel válaszol a magyarokat ért sérelmekre, ami mindig is gyengítette az anyaország fellépéseinek súlyát. Pedig Belgrád szinte reflexszerűen a délvidéki magyarokon torolta meg a királypuccsokat, Radić külpolitikai kapcsolatkereséseit, Moszkvával való kokettálását, Jankapusztát, a frankhamisítást, Marseille-t stb. Azon lehet medítálni, hogy a magyar párti vezetők mennyire becsülték túl az alkotmány adta lehetőségeket, az azonban bizonyos, hogy mindenféle kisebbségi szervezkedés előfeltétele az államhűség és az alkotmányos keretek szigorú betartása s az államhűség túlságosan is gyakran megkövetelt kinyilvánítása volt. A hatalommal való tartós együttműködés ellen szólt ugyanakkor annak nacionalista arroganciája, gátlástalan, szűk politikai érdekei, amelynek valódi konzekvenciáival soha nem mertek igazán szembenézni.

Paradox módon az első világháború utáni európai rend felbomlása, Magyarország közép-európai helyzetének megváltozása, Jugoszlávia külpolitikai veszélyérzetének felerősödése, belső, centralista egységének felbomlása hozta meg a magyarok számára a nemzetiségi lét megőrzésének táguló lehetőségét. Ez egyrészt az anyaország kisebbségvédelmi politikájának felerősödésében és Belgrád fokozódó toleranciájában nyilvánult meg. Azonban még a két ország közötti legjobb viszony idején, a magyar jugoszláv örök barátsági szerződés megkötésekor sem sikerült Belgráddal elfogadtatni a kétoldalú, kisebbségekre vonatkozó szerződés gondolatát. A háború árnyéka és a revízió közelsége zárta keretek közé ezt az utolsó, rövid korszakot.

JEGYZETEK

- 1 Dušan Lukač: *Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918-1942*. Beograd 1972. 19-280. A. Sajti Enikő: Útkeresés. Jugoszlávia Kommunistá Pártja nemzetiségpolitikai koncepciójának formálódása az 1920-as években. *Századok* 1979. 3. 375-420.
- 2 Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918-1941*. Budapest, Püski 1995. 47-48. A polgári politikai pártok korábbi működésére: Arpad Lebl: *Gradjanske političke stranke u Vojvodini 1887-1914*. Novi Sad 1979.
- 3 Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) K-64 Küm. res. pol. 1925-16-260.
- 4 MOL K-64 Küm. res. pol. 1925-16-432.; A. Sajti Enikő: A jugoszláviai Magyar Párt megalakulása és részvétele az 1925-ös választásokon. In.: *Nemzetudat, jugoszlávizmus, magyarság*. Szeged 1991. 91-92.
- 5 Hory András: *Bukaresttől Varsóig*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzettel ellátta Pritz Pál. Budapest, Gondolat 1987. 184.
- 6 A kérdésre és különösen a Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központjának erdélyi tevékenységére bővebben lásd Bárdi Nándor: A Keleti Akció. *Regio* 1995. 3. 89-134. Ugyanez a tanulmánya megjelent a *Magyarságkutatás 1995-96*. címe kötetben is. Szerkesztette Diószegi László. Budapest 1996. 143-190. A szervezet Magyar Országos Levéltárban lévő iratanyagára Bárdi Nándor hívta fel a figyelmet, amiért ezúton is köszönetet mondok.
- 7 MOL K-27 *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*. 1921. augusztus 21. jgyk.; MOL K-437 Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központjának iratai (továbbiakban TESzK) 1921-10-7.
- 8 *Jelentés a Délvidéki Otthon öt éves működéséről*. Készítette dr. Fall Endre igazgató, a DO főtitkára. Budapest 1926. 6. 29-30.
- 9 A szlavóniai és boszniai magyarság támogatására bővebben lásd Bernies Ferenc: *A Julián akció*. Egy „magyarságmentő egyesület” tevékenysége Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában és a jelen 1904-1992. Pécs, Pannónia Könyvek 1994.
- 10 MOL K-437 TESzK 1921/22-11-sz.n.; 1922-10-570.; 1922-1930-10(8) III. 1929-9. Vegyes sz.n. A TESzK költségvetésére, annak megoszlására lásd még Bárdi Nándor *Regióban* megjelent már idézett tanulmányát 114-123.
- 11 MOL K-28 ME Kisebbségi Osztály, 1926-R-85.; *Zastava* 1922. április 23.
- 12 *Hírlap* 1922. február 22.
- 13 *A Jugoszláviai Magyar Párt memoranduma Pašičhoz*. Az elszakított Délvidék sorsa III. Budapest, Szent Gellért Társaság Irodalmi Egyesülete 1922.
- 14 *Hírlap* 1922. március 31.; MOL K-28 ME Kisebbségi Osztály 1926-R-85.
- 15 Uo.
- 16 MOL K-26 ME 1921 XXXVIII-3581.; Bárdi Nándor i. m. 97.
- 17 *Hírlap* 1923. szeptember 1.; MOL K-6 ME 1922-LI-94. biz. A jugoszláv kormány 1922 októberében javasolta a magyar kormánynak, hogy a Csehszlovákiával és Romániával kötött fogolycsere-egyezmény mintájára kössenek egyezményt a politikai foglyok cseréjére. Uo. 8764.
- 18 *Hírlap* 1922. szeptember 19.; Šandor Mesaroš: *Položaj madjara u Vojvodini 1918-1929*. Novi Sad 1981. i. m. 155-157.; A. Sajti Enikő i. m. 93-94.; Csuka János i. m. 66-70.
- 19 *Hírlap* 1922. szeptember 19.
- 20 MOL K-64 Küm. res. pol. 1925-16-60.; *Bácsmegyei Napló*, 1925. február 9. A kérdést bővebben tárgyalja A. Sajti Enikő i. m. 88-101.
- 21 *Jugoszlávia 1918-1942*. Dokumentumok Válogatta, sajtó alá rendezte, a lábjegyzeteket készítette és a fordítást ellenőrizte A. Sajti Enikő. Szeged, Társadalomtudományi Kör 1989. 113. Belgrádban például egy képviselő megválasztásához 2732 szavazat kellett, Zágrábban már 4954, a Szerémségben pedig 5791. Ezért volt lehetséges, hogy a radikálisok ekkor 142 mandátumot szerezzenek, a Horvát Köztársasági Parasztpárt pedig mindössze 67-et.

- 22 A hatalom választási visszaélései, atrocitásai nem csak a kisebbségi pártokat érintették. A helyi hatóságok országszerte olyan utasítást kaptak, hogy zavarják meg és tegyék lehetetlenné az ellenzéki politikai pártok választási propagandáját, gyűléseit. Kisköszegen az MP két prominens politikusának, Palásthy Ödönnek és Wámoscher Ervinnek a kocsiját kifosztották, a sofőrt megverték, majd leütötték, súlyosan inzultálták a párt helyi exponensét is. MOL K-8 ME Kisebbségi Osztály 1925-R-105.
- 23 Országosan a radikálisok győztek, az 1094 mandátumból 416-ot szereztek meg, Radicék 255-öt, a demokraták 141-t, az Önálló Demokraták pedig 94-t. A Német Párt 19 mandátumhoz jutott. Živko Avramovski: *Britanci o KraljeviniJ ugoslaviji*. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938. Knj. 1. (1921-1930). Arhiv Jugoslavije. Zagreb, Globus 1986. 1927. évi jelentés. 464.
- 24 MOL K-64 Küm. res. pol. 1925-16-128.; K-28 ME Kisebbségi Osztály 1927R-63.
- 25 MOL K-64 Küm. res. pol. 1927-16-34.
- 26 MOL K-64 Küm. res. pol. 1926-16-603.; 604.; 1927-16-270.
- 27 MOL K-64 Küm. res. pol. 1928-16-38.; Csuka János i. m. 336. Az 1927-es parlamenti választások során a radikálisok igen éles belső vitáik miatt jelentős számú szavazatot veszítettek (31,9 százalék, 112 mandátum), visszaesett a Horvát Parasztpártra leadott szavazatok aránya is (15,8 százalék, 61 mandátum), a demokraták viszont, a pártkettészakadása ellenére is, növelni tudták szavazataik számát (16,4 százalék, 61 mandátum). A korszak belpolitikai viszonyaira, Pribičević tevékenységére és a parasztpárti-demokratapárti koalícióra: dr. Hrvoje Marković: *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska shanka do šestojanuarske diktature*. Zagreb 1972.; Ljubo Boban: *Svetozar Pribičević u opoziciji 1928-1936*. Zagreb 1973.
- 28 *Vreme* 1927. március 30.
- 29 MOL K-64 Küm. res. pol. 1928-16-73.
- 30 MOL K-64 Küm. res. pol. 1928-16-520.
- 31 A magyar jugoszláv tárgyalásokra lásd Ádám Magda: *A Kisantant és Európa 1920-1929*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1989. 238-247.
- 32 MOL K-64 Küm. res. pol. 1927-16-500.; 508.; 516.
- 33 Uo. 551.; 557.
- 34 Ádám Magda i. m. 246-247.
- 35 MOL K-64 Küm. res. pol. 1928-16. 602.; 642.; 654.
- 36 Csuka János i. m. 298.
- 37 MOL K-63 Küm. pol. 1928-16/1 2261.; Csuka János i. m. 325.
- 38 1931-ben bocsátották el az utolsó magyar jegyzőt.
- 39 Arhiv Vojvodine (továbbiakban AV) F. 126. Banska uprava Dunavske banovine. Kabinet bana, poverljivi broj 163., 199., 223/1933.
- 40 Branko Petranović-Momčilo Zečević: *Jugoslavija 1918-1984*. Zbirka dokumenata. Izdavačka radna organizacija „Rad”. Beograd 1985. 273.
- 41 Az országot 1929 májusában kilenc bánásra osztották, a Vajdaság a Dunai bánság része lett, Újvidék központtal. Belgrád egyik bánágnak sem lett központja. Egyúttal megszüntették az ország 33 tartományát. Ugyanekkor változtatták át az SzHSz Királyság elnevezést Jugoszláviára.
- 42 AV F. 126. Banska uprava Dunavske banovine. Kabinet bana, poverljivi broj 372., 376/1933.; Šandor Mesaroš: *Madjari u Vojvodini 1929-1941*. Novi Sad 1989. 108-109.; *Vuk Vinaver: Jugoslavija i Madjarska 1933-2942*. Beograd 1976. 83-91. Ormos Mária: *Merénylet Marseille-ben*. Budapest 1984. 165-200.
- 43 Šandor Mesaroš i. m. 108.
- 44 MOL K-28 ME Kisebbségi Osztály 1933-R-1100.
- 45 AV F. 126. pov. br. 108/1938.
- 46 MOL K-64 Küm. res. pol. 1938-16-900.
- 47 Jugoszlávia 1918-41. 224.
- 48 A harmincas évek második felében a magyar kisebbség ügyeinek gondozását egy-egy hivatalban lévő, magyarul is tudó miniszterre bízták a kormányon belül. Svetozar Stanković a Délvidék 1941-es visszacsatolása után a terület pacifikálása és az 1942-es razzia miatti rendkívül feszült viszony időszakában magánemberként sokat tett a magyar-szerb viszony enyhítéséért. A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941-1944*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1987. 74-76.
- 49 MOL K-64 Küm. res. pol. 1939-161.; 83.
- 50 Uo. 1939-16-929.
- 51 Ormos Mária i. m. 50-52.; 55-61.; 7135. Bogdan Krizman: *Pavelić i ustaše*. Zagreb, Globus 1978. 83-107.
- 52 MOL K-64 Küm. res. pol. 1940-16-722.; 754.
- 53 Uo. 1941-16-85.
- 54 MOL K-609 VII. 8. 4. d.; *Magyar Nemzet* 1940. január 1.
- 55 Šandor Mesaroš i. m. 365-367.
- 56 *Hírlap* 1922. június 8.
- 57 AV F. 126 Kabinet bana, pov. br. 221/1938.

58 MOL K-28 ME Kisebbségi Osztály, 1940-F-15564.

59 MOL K-63 Küm. pol. 1940-1617-1237. A Bolyai Farkas Egyesület 1933-ban alakult.

ENIKŐ A. SAJTI

The possibilities and limitations for minority political organization

The Hungarians of Yugoslavia 1918-1941

Based on Hungarian and Yugoslav archival sources the author seeks to establish what factors influenced the possibilities for political mobilization of the Hungarians of Yugoslavia following the 1918 change in power. Until 1922 they were practically disenfranchised politically, afterwards, however, influenced by the robust encouragement of the Hungarian government and with its material support, they formed the Hungarian Party of Yugoslavia. The author discusses in detail the debates between the so called passivists and activists, analyzes the political goals of the Hungarian Party, its showing in parliamentary and local elections and its compromises with the ruling Radical Party. She identifies the reasons why the manoeuvring room of the Hungarian political party, which was organized on an ethnic basis, was so extremely limited, and why the Hungarian government considered it nevertheless important to create such a Party. After rather poor results in the parliamentary elections, the municipal elections helped increase the political weight of the Hungarian Party. However, the royal dictatorship, which was primarily aiming to resolve Serbian-Croatian differences also led to the loss of the Hungarian Party's hard earned achievements. The leaders of the Party were condemned to inactivity, and to accomplish its goals the regime looked for a new set of political leaders among the Hungarians who were willing to accept the ideology of „Yugoslavism”. With the increase in Hungarian Yugoslav political dialogue in the course of talks between the two governments the Hungarian government raised the question of granting permission once again for the Hungarian Party to function and the question of signing a bilateral agreement on the protection of minorities with increasing frequency. Belgrade, however, even in the most positive phase of the relationship between the two countries, only supported the creation of a Hungarian cultural organization. According to the author, the relatively small number of Hungarians in Yugoslavia, the rather limited political tools of Hungarian governments, the lack of charismatic leaders among Hungarians, the nature of Yugoslav internal political life and the virulent nationalism of the governing parties greatly hindered the political activities of the Hungarians of Voivodina, nonetheless their activities should not be characterized as wholly unsuccessful.